

KORMÁNY ÁKOS

A munkássport-egyesületek pénzügyi gazdálkodásának főbb vonásai a két világháború között

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2024.2.3>

Magyarországon a 19. században kialakult, majd egyre intézményesebb formát öltő munkásmozgalom a 20. század elején létrehozta saját sportegyesületeit is. Ezeket az újonnan létrejövő klubokat – fenntartásuk szempontjából – többnyire az önálló munkássport-egyesületek és szakszervezeti sportegyesületek kategóriájába sorolhatjuk be, míg kisebb részben az üzemi sporthoz tartoztak.¹ A tárgyalt korszak legismertebb és legjelentősebb munkássport-egyesületei közé a Természetbarátok Turista Egyesületét (TTE), a Munkás Testedző Egyesületet (MTE) és a Vasas SC-t sorolhatjuk.

Az anyagi gazdálkodás mint a fenntartásuk, a mindennapi működésük és a fejlődés biztosítója, pontosan ugyanolyan fontos szerepet töltött be a munkásmozgalmi egyesületek életében, mint társadalmi, politikai hovatartozástól függetlenül bármely másikéban. Vagyis a pénzügyi szempontok sok esetben determinálták a más területen zajló tevékenységeiket is, és a konkrét testedzéssel kapcsolatos tennivalók után az ezzel való foglalatosság töltötte ki idejük és erőfeszítéseik legnagyobb részét.

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a két világháború között Magyarországon működő munkássport-egyesületek pénzügyi gazdálkodásának legjellemzőbb vonásait, csoportosítsa azokat, és egységes rendszerbe helyezve vázolja fel a közöttük

¹ Az üzemi sporttal kapcsolatban a munkásmozgalmi kötődés nem feltétlenül egyértelmű, adott esetben gyáranként eltérhetett, és az ott sportolók társadalmi hovatartozása is valószínűleg heterogén képet mutatott.

lévő kapcsolatokat. Fontos kritérium volt, hogy azon egyesületek kerüljenek a fókuszba, amelyek a munkásmozgalmon keresztül valamilyen formában szervesen integrálódtak a társadalmi mozgalmakba is, vagyis elsősorban az önálló munkássport-egyesületekről, míg kisebb részben a szakszervezeti sportegyesületekről lesz szó. Utóbbiak közül is különleges helyet foglal el a Vasas, amely 1926-ban két részre vált szét. A Vasas Sport Clubból (Vasas SC) ekkor azért hozták létre a Vasas Futball Clubot (Vasas FC), hogy az egyesület elindulhasson az akkor bevezetett profi labdarúgó ligában. Éppen ezért a Vasassal kapcsolatban csupán az 1911-es alapítástól az 1926-ig terjedő időszakot vizsgáljuk.

A két fő vizsgálódási szempont közül az elsőt a bevételek jelentik: hogyan, milyen forrásokból és milyen módokon jutottak bevételekhez? A másik arra kérdez rá, miképpen használták fel a megszerzett forrásokat. E két nézőpont összevetéséből ítéltethetjük meg, hogy a munkássport-egyesületek gazdálkodása mennyire volt összhangban saját kulturális gyakorlataival, és arra is választ kaphatunk, hogy ez milyen hatást gyakorolt a közösségükre, és milyen szerepet töltött be ott.

A téma bemutatását nem lehet egy minden részletre kiterjedő, koherens elemzésre támaszkodva megtenni, aminek számos oka van. A nehezítő tényezők közül az első helyre sorolhatjuk a tárgyalt időintervallum hosszúságát. Eme több mint húsz év alatt Magyarország számos nemzetgazdaságot érintő változást élt vagy éppen vészelt át. Trianon után megváltozott az ország gazdasági szerkezete, bevezetésre került egy új pénznem, a pengő, konjunktúra és világválság egymást váltva éreztette a hatását, nyomukban az inflációval. A folytonosan és intenzíven változó környezet hatásai alól az egyesületek sem vonhatták ki magukat. Ehhez még hozzávehetjük azt is, hogy a korszakra vonatkozóan nem állnak rendelkezésünkre teljes, valamennyi évet lefedő és mindenre kiterjedő számadáskönyvek, hanem csak töredékes, egy-egy rövidebb periódust felölelő jegyzőkönyvek, levelezések, alapszabályok és egyéb egyesületi iratok. Éppen ezért ennek a munkának sem lehet célja egy átfogó, részletekbe menő gazdasági elemzés. Helyette inkább a bevett gyakorlatok, a dinamika és az ismétlődő mintázatok feltárásán lesz a hangsúly. Azt keres-

sük, mi újat vagy jellegzetest alkotott e téren a munkásmozgalom, és mennyiben tudták támogatni ezzel a baloldali testkultúra művelését, működését.

Néhány problémakör

Az egyesületet mint társadalmi szerveződést sokan sokféleképpen igyekeztek már definiálni. Ezek közül Dobrovits Sándor meghatározását vesszük most alapul, amely szerint az egyesületek meghatározott, nem kereseti célból alakult, szabad társuláson alapuló, állandó jellegű társadalmi szervezetek.² A kereseti célt ebben az esetben úgy kell értelmezni, hogy az esetlegesen kifizetésre kerülő tiszteletdíjakon túlmenően a megszerzett vagyon kizárólag az egyesület tulajdonát képezi, és annak kezelésében marad. Ahhoz viszont, hogy egyesületről beszélhessünk, olyan funkciókat is el kell látnia, mint az értékközlés, a gazdasági érvényesülés, a társasági élet lehetőségének biztosítása, a társadalmi kontroll és az együttműködés támogatása a közös célok elérése érdekében.³

A felsoroltakon kívül az egyesületeknek fontos feladatuk volt abban is, hogy az állam válláról levegyenek bizonyos terheket, avagy kiegészítsék annak hiányosságait. Ennek a kettősségnek a kérdése már a 19. század során is heves vitákat váltott ki, a polgári egyesületekben is, de a munkásmozgalom berkein belül is lezajlott hasonló vita. Az ön- vagy államsegély konfliktusa a munkásság és az állami érdekek ellentétéből és az ebből a körből való kitörési irány meghatározásából fakadt. Az önsegélyezés pártolóinak az volt a meggyőződése, hogy ha az állam nem biztosítja nekik a szociális és karitatív fejlődés vagy jólét felé vezető utat, akkor ennek lehetőségét saját maguknak kell megteremteniük. Nekik kell az ehhez szükséges infrastruktúrát és szervezeteket kiépíteniük. Ezzel ellentétben az államsegély ál-

² DOBROVITS Sándor: *Budapest egyesületei*. (Statistikai közlemények 3.) Budapest Székesfőváros Házinyomdája, Budapest, 1936. 3.

³ VEHRER Adél: Egyesületi élet hazánkban a 19. század második felében. *Polgári Szemle*, 2022/4–6. 204. DOI: <https://doi.org/10.24307/psz.2022.1215>

laspontjára helyezkedők úgy tartották, hogy az önszegély koncepciója túlságosan egybecseng a tőkések (burzsoázia) érdekeivel: elvonják a proletárt a politikai mozgalomtól, a tulajdonosok sokat spórolhatnának rajta, és még a befolyásukat is megtarthatják a munkásság felett.⁴ E két irányzat valójában a harcok frontját is kijelölte: az önszegélyezés egy gazdasági/társadalmi harcot vizionált, míg az államsegély végső soron a politikai hatalom fokozatos megszerzését.

Szerepükből és funkcióikból fakadóan az egyesületek alkalmasak voltak a polgárosodás folyamatának gyorsítására, nemcsak urbánus környezetben, hanem még vidéken is.⁵ A munkásmozgalom, benne a munkássport-egyesületekkel, hasonló utat szeretett volna bejárni, vagyis a saját társadalmi mozgalmuk továbbbi kibontakozására akarták felhasználni azokat. A 20. század elején a hazai egyesületalapítások gyakorlata hamar népszerű lett, de ezt a fejlődést a világháború megtörte, ráadásul az 1916-ban született 5479. számú miniszterelnöki rendelet meg is tiltotta az új egyesületek vagy fiókegyesületek alapítását. A háború végéhez közeledve és a forradalmak alatt ugyan némileg enyhült a kormányzati elzárkózás, de a Horthy-korszakra a hazai szervezett munkásmozgalom, benne a sportmozgalommal, igen speciális helyzetbe került. A rendszer és a hatalom ellenzékeként tevékenykedtek, ám mivel az állam a munkásegysületek betiltása helyett alapvetően megelégedett azok korlátok közé szorításával, ez megteremtette a saját produktumok többé-kevésbé szabad létrehozásának lehetőségét, ami viszont egybecsengett a testkultúrával foglalkozó egyesületek elsődleges célkitűzéseivel is. Ezért az állami apparátus bizonyos mértékig még támogatta is a fenntartásukat, és inkább azon munkálkodtak, hogy a tevékenységüket szűk keretek közé szoríthassák.⁶

⁴ SZAKÁCS Kálmán (szerk.): *A magyar munkásmozgalom története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 9.

⁵ VEHRER Adél: I. m. 204–205.

⁶ Az állami rendészeti szervek rendszeresen figyelemmel kísérték a ténykedésüket. Ennek a megfigyelési folyamatnak a mélysége ellenben igen megkérdőjelezhető. 1933-ban a magyar királyi rendőr-főkapitányság államrendészeti osztálya készített egy jelentést az országban működő valamennyi egyesületről, köztük a munkásegysületekről, majd az elkészült dokumentumokat összesítették,

Ha meg akarjuk érteni a saját alkotások létrehozásának fontosságát és lényegét, akkor ehhez előbb a pénzgazdálkodásuk komplex rendszerét kell megvizsgálnunk, melynek csupán csúcspontja, mondhatni csúcspdísz volt a fizikai térben megjelenő saját építmények sora.

Elsőnek tehát azt a kérdést kell feltennünk: milyen motivációk vezérelték a szervezett munkásokat? Miért ezt helyezték működésük középpontjába? Amennyiben végigtekintjük a mozgalomban részt vevő szervezetek fellelhető vezetőségi anyagait, abból elsősorban azt a konzekvenciát vonhatjuk le, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) a tényleges megvalósítások szempontjából elhanyagolható szerepet játszott. Nem adott ki az egyesületeknek kulcsfontosságú stratégiai feladatokat, nem jelölt ki építési területeket és nem szólt bele a szakmai kérdésekbe. Sőt mi több, annak sem látható semmi nyoma, miszerint anyagiilag hathatósan támogatta volna az egyesületeit.⁷ Eszmei szinten azonban nagyon is magukon viselték a párt által képviselt hivatalos irányvonalakat, aminek számos olyan, a működésükben szerepet vállaló politikus volt a letéteményese, mint például Kéthly Anna, Révész Mihály, Bresztovszky Ede, Mónus Illés vagy éppen Stromfeld Aurél.

Mindazonáltal még ennél is fajsúlyosabban jelentek meg a motivációk sorában az alapvető szocialista értékrendhez köthető nézetek. Ilyen volt például a materializmus, aminek következtében általában törekedtek arra, hogy munkájuk valamilyen fizikai formában is testet öltjön. Megemlíthetjük még ezenkívül a szociális érzékenységet és a felelősségvállalást, illetve a kollektivistá attitűdöt, vagyis az ezekből kiformalódó kölcsönös segítségnyújtás doktrínáját. Ugyanis arról sem szabad megfeledkezni, hogy a munkásosztály tagjai a társadalom szegényebb rétegeihez

és szétküldték az országban működő más rendvédelmi szerveknek. A munkás-egyesületekre vonatkozó részekből azonban sokkal inkább a bizonytalanság és a feltételezések olvashatóak ki, semmint a stabil, biztos hírekre épített meggyőződés. Vö. *Szervezett tömegmozgalmak Magyarországon: XXXVI. számú politikai referátum*. Budapest, Magyar Királyi Rendőrség Budapesti Főkapitányságának Államrendészeti Osztálya, Budapest, 1933. 1–314.

⁷ A szakszervezetek ellenben még ha szerényen is, de igyekeztek támogatni a saját csapataikat.

tartoztak, ennél fogva az egyesületek működésükkel és alkotásaikkal a nehéz helyzetbe került elvtársaikon is segíteni akartak.

Minden eddigi szempontot figyelembe véve azonban körvonalozódhat előttünk egy újabb ösztönző erő, ami a munkásmozgalom ideológiai helyzetéből és jellegéből fakadt. Ha egymás mellé tesszük a lassalle-i felkészülés elvét és a felvállalt ellenzéki szerepkörüket, akkor azt a feltételezést is levonhatjuk belőlük, hogy a két világháború közötti munkásmozgalomba kódolva volt az állandó fejlődni akarás pályáíve. Egyre nagyobb és nagyobb területeket kellett képletesen meghódítaniuk, a társadalom egyre szélesebb spektrumában és egyre több szegmensében kellett reprezentálniuk magukat, hogy a szüntelen térfoglalás, illetve taggyűjtés következtében egy nap elérkezessen a politikai rendszer várva várt fordulata. Ez az idea azonban nem valósult meg ilyen egyszerűen. A valóságban a mozgalom stagnálása, majd viasszaszorulása figyelhető meg, mely eredmény csak részben magyarázható az 1930-as évek politikai jobbratulódásával és a közhangulat radikalizálódásával.⁸

Említést kell még tennünk az illegálításba szorult kommunista mozgalomról is. Elsősorban a Bécsben székelő Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) vezetőségi emigrációja, Kun Béla, Rákosi Mátyás és körük által kívülről irányított, országhatáron belüli mozgalomról, amely az 1920-as évek második felétől előszeretettel használta fedőszervezetként a hazai munkásmozgalom különböző legális szervezeteit. Erről az 1925-ös, első kongresszusukon külön határozat született. A nem hivatalos rendelet értelmében fokozni kellett a legális sport- és turista-

⁸ Ennek a felvetésnek az alátámasztására érdemes megnézni az 1922 és 1938 közötti szakszervezeti tagságok számának alakulását, továbbá az 1922 és 1935 közötti parlamenti választási adatokat. Ezekből egyértelműen kiolvasható a taglétszám, illetve a szavazóbázis csökkenése, leolvadása. (Lásd VARGA Lajos [szerk.]: *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 510–511., 533–535.) Mindazonáltal az adatok egy általános folyamatot tükröznek, a számszerűségüket, a kijelentésre vonatkozóan érdemes fenntartásokkal kezelni, ugyanis nem feltétlenül kellett mindenkinek a szociáldemokrata párt vagy jelöltjei szavazójának lennie azok közül, akik egyébiránt a baloldali életreforma mozgalomban részt vettek.

egyesületek kötelékében végzendő agitációs munkát.⁹ Mindennek fényében már az önmagában vitára adhat okot, hogy a kommunisták milyen mértékben és arányban vettek részt az alkotómunkában, egyáltalán mennyire voltak érdekeltek az egyesület vagyonának gyarapításában. A különböző visszaemlékezésekből rekonstruálni tudjuk azt, hogy ezek az egyének a cselekedeteikkel elsősorban a KMP politikai érdekeit igyekeztek kiszolgálni, és mindenekfelett az illegális munka útjait keresték. Jellemzően a munkássport-egyesületek erőforrásainak kiaknázásában voltak érdekeltek.¹⁰

Az alapvető szellemi ösztönző erők felvázolása után, de még a konkrét példák bemutatása és a mechanizmusok elemzése előtt, fontos kitérni két egymásra ható problémakörre, a testkultúrával foglalkozó egyesületek rangsorolására és a munkásosztály anyagi nehézségeire.

A munkásegyesületeket többféleképpen lehet kategorizálni, de most a taglétszám szerinti besorolhatóságukra hívnám fel a figyelmet, mert hathatós, felsőbb hatalmi segítségnyújtás nélkül ez önmagában véve meghatározta (meghatározhatta) gazdálkodásuk főbb vonásait. Könnyen belátható ugyanis, hogy a Cukrársz Sport Club hivatalos kimutatásában szereplő 74 tagjának az alkotási képessége arányba se állítható például a Munkás TE 1000 főt meghaladó taglétszámával, vagy a Természetbarátok Turista Egyesületével, amely az akár 3500 főhöz közelítő taglétszámot is képes volt elérni.¹¹

⁹ A politikai helyzet Magyarországon, a munkásosztály és a KMP feladatai – V. A legalitás és illegalitás, a pártmunka rendszerezése és méreteinek tágítása. 1925. augusztus 18–21. In: SZABÓ Ágnes–IMRE Magda (szerk.): *A KMP első kongresszusa*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 136–137.

¹⁰ A kommunisták előszeretettel használták az egyesület nyilvánosságát, türaít, sporteseményeit és létesítményeit az illegális munka elfedésére.

¹¹ Cukrársz SC: az egyesület 1919. június 7-én jegyzőkönyvezett 85 rendes tagot, mely nyilvántartottakból 15-ről nem tudnak semmit (a háborúból hazatérve ismeretlen helyre költöztek), és feljegyeztek további 4 pártoló tagot. Így jön ki a 74 tag. Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 660. f. Élelmezési Munkások Országos Szövetsége. 87. ó. e. A Cukrársz Sport Club iratai 18. – Ez a létszám még magasnak számított, ugyanis az 1921. január 28-ai közgyűlés jelentése szerint a taglétszám az előző évben 45 és 50 között ingadozott. PIL 660. f. 87. ó. e. 18. 49.

Ráadásul az sem mindegy, hogy az egyes egyesületeknek mi volt az elsődleges munkaterületük. Ugyanennél a hasonlatnál maradva, az Élelmezési Munkások Országos Szövetségének, a Cukrászok és Cukorgyáriak Szakosztályának Sportklubja kizárólag a futballal törődött, vagyis nekik Budapesten kellett volna egy nagy méretű telket vásárolniuk, rajta labdarúgásra alkalmas pályát kialakítaniuk, és egy kisebb lelátót építeniük mellé. Mindennek a költsége össze sem hasonlítható egy hegyvidéki menedékházéval. Vagy vehetjük példának az Alkoholelles Munkás Szövetséget (AMSZ) is, amelynek fő küldetése a felvilágosításban rejlett, így külön építkezésekkel nem bajlódtak, legfeljebb bekapcsolódtak a már folyó munkálatokba.

A munkásság körében a test- és egészségkultúrával nem csupán az erre külön szakosodott egyesületek foglalkoztak, hanem – a korszellem elgondolásait követve – szinte valamennyi munkásszervezet küzdött az ehhez szorosan kapcsolható célokért. Példaként említhetjük a Munkásbiztosító Pénztár gyermekfürőstési akcióját, amelynek keretében a VI. kerületi Palotai úti népfürdő használatát kívánták elérni a fővárosi hivatalnál a környék iskoláiban tanulók számára.¹²

Ez a két ok oda vezetett, hogy a „kis” egyesületek kifejezetten keresni kezdték a „nagyok” társaságát, a velük való összekapcsolódás lehetőségét, mert így nem kellett mindent külön-külön megépíteniük. Ha kirándulás közben meg akartak pihenni, a

Munkás TE: a kevésbé megbízható rendőri jelentés 1933-ban körülbelül 800 főre teszi az egyesület taglétszámát. *Szervezett tömegmozgalmak Magyarországon...* I. m. 52. Dobrovits Sándor 1936-ban közreadott statisztikai kimutatása ellenben már 1180 tagról tesz jelentést. DOBROVITS Sándor: I. m. 137.

TTE: 1928-ban, feltehetően az egyesület fénykorában az 3447 főnyi taglétszámot is képes volt elérni. PIL 680. f. Munkásszervezetek, egyesületek. 1. á. Természetbarátok Turista Egyesülete. 2. ó. e. 23. – Ezután konzisztens csökkenés figyelhető meg. 1932-ben 2843 taggal a második legnagyobb szervezet a Magyar Turista Egyesület mögött. STIASSNY József (szerk.): *Turisták és weekendezők zsebkönyve*. Uránia Könyvnyomda, Budapest, 1932. 10. – Egy 1939-ben készült felmérés szerint a TTE taglétszáma 1765 fő volt. JELLINEK János: *A magyar természetjárás története*. Budapesti Turista Egyesület Kiadása, Budapest, 1939. 67.

¹² PIL 658. f. Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP). 4. á. Fővárosi törvényhatósági frakció. 8. ó. e. 64.

TTE egyik menedékházát használták, ha nyáron fürdőzni szerettek volna, megtehették a Munkás TE gödi Fészkében vagy a horányi strandon, vagy valamelyik másik szakszervezeti üdülőtelepen. Ugyanez igaz volt polgári-munkás relációban is, amikor a munkásegyesületek a polgári egyesületek már megépült sportpályáit, termeit, helyiségeit vették igénybe.¹³ Néhány más csoportosulás eleve ezen létesítményeken belül végezte az alkotómunkáját, mint például a Szalmás-kórus, amely vikendházát a horányi telepen húzta fel egy hosszú spórolási időszakot követően.¹⁴ Megint mások az apróbb csoportokat iparkodtak a jelentősebb súllyal bíró egyesületekhez becsatornázni, az eszmei összetartozáson túl vélhetően az őket megillető kedvezmények és szervezeti előnyök miatt.¹⁵

A munkásosztállyal leggyakrabban asszociálódó fogalom a szegénység.¹⁶ Ehhez kapcsolódóan érdemes foglalkozni a munkásság keresetével is, amely adatok megfelelő kontextusba képesek helyezni az egyénre nehezedő kiadások mértékét. Gál Benő a tanulmányában iparágak szerint vette sorra az 1929. és 1930. évi átlagkereseteket. Ennek alapján a munkások keresete a tár-

¹³ Például a Munkás TE az 1930-as évek elején hét tornatermet bérelt a fővárostól. PIL 721. f. Révész Mihály, 1. á. Iratgyűjtemény, 272. ó. e. A Munkás Testedző Egyesülettel kapcsolatos iratok. 3.

¹⁴ RÉTI László–RÓDER László: *Az Erdei Telep: 1928–1978*. Természetbarátok Egyesülete–KPVDSZ Vörös Meteor Természettudományi Egyesület, Budapest–Szigetmonostor, 1978. 46.

¹⁵ 1932-ben, a TTE vezetőségének címzett levelében Szántó Gyula (1886–1968) ír egy ilyen csoportról, amelyet hat éven át igyekezett hozzájuk kapcsolni. Sajnos e csoportot nem nevezte meg. PIL 680. f. 1/9. ó. e. 70.

¹⁶ A témát számos történész feldolgozta. Lackó Miklós megállapításai alapján a két világháború között a munkásosztály életviszonyai olyannyira rosszak voltak, hogy reálbérük még 1938-ban sem érte el az 1914 előtti szintet. (LACKÓ Miklós: A magyar munkásosztály fejlődésének fő vonásai a tőkés korszakban. In: GYÁNI Gábor [szerk.]: *Magyarország társadalomtörténete II. 1920–1944 [Szöveggyűjtemény]*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995. 150.) Berend T. Iván és Ránki György szerzőpáros tanulmánya ugyanerre a tényállásra erősít rá, azzal a kitételrel, hogy bár az iparágak többségében a munkabérek aránya emelkedett 1910 és 1929 között, de a létfenntartási költségek nagyobb arányú növekedése miatt végső soron a reálbérük és így az átlagos életszínvonaluk csökkent. (BEREND T. IVÁN–RÁNKI György: A munkásosztály összetétele és helyzete az ellenforradalmi rendszer első évtizedében [1919–1929]. *Párttörténeti Közlemények*, 1964/3. 101–102.)

gyalt korszakunk derekán nagyjából 1000 és 1500 pengő között mozgott.¹⁷ A fizetések a munkásság rétegződését is visszatükrözték. A piramis csúcsán a szaktudással és gyakorlattal rendelkező mesterek, alattuk a betanított segédmunkások helyezkedtek el, míg a legalsó szinteken a tanulatlan napszámosokat és a munkanélkülieket találjuk. A sportmozgalmat nagyrészt az ennek a piramisnak a csúcsán elhelyezkedő munkások hozták létre és működtették. Ők voltak azok, akik viszonylag biztos megélhetésük mellett tudtak némi időt és pénzt fordítani saját művelődésükre, ezáltal képesek voltak öntudatosan részt venni a mozgalomban is. Felismerték azonban, hogy a munkásság csak úgy lehet képes akarátát politikai, társadalmi és gazdasági téren is érvényesíteni, ha az alsóbb rétegeket is integrálja az egyesületeibe.

A munkásság életviszonyainak ennél részletesebb tárgyalása meghaladná e munka kereteit, a konklúzió azonban enélkül is érthető. Kérdés, hogy a munkásmozgalom testkultúrával foglalkozó szervezeteiben tevékenykedő tagok valóban a szegényebb rétegekhez tartoztak-e. Mekkora volt az átfedés a kettő között? Mindez a gazdálkodás struktúrájának szempontjából is meghatározó kérdés.

Jelenleg nem áll rendelkezésünkre olyan forráscsoport, amelynek segítségével erre közvetlen és egzakt választ lehetne adni. Közvetett információkból azonban arra következtethetünk, hogy ebben a mozgalomban szép számmal vettek részt a munkásság azon rétegei, amelyeknek a mindennapi megélhetés nem jelentett akadályt. Ezt igazolja a költségesebb utazásokon való résztvevők, valamint a nagyobb összegű belépők száma. Előfordult, hogy a TTE innsbrucki és zürichi kirándulásain több mint 200-an vettek részt.¹⁸ 1933-ban a szigetmonostori strandjuk öt évre szóló bérletének árát 200 pengőben határozták meg.¹⁹ Nyilván nem szabtak volna ilyen árakat és nem szerveztek volna rendszeresen külföldi utakat, ha nem mutatkozott volna rá kereslet.

¹⁷ Lásd GÁL Benő: Munkanélküliség, munkabér, munkaidő. *Szociálpolitikai Értesítő*, 1990/1. 294–297.

¹⁸ PIL 680. f. 1/2. ö. e. 16.

¹⁹ PIL 680. f. 1/2. ö. e. 134.

Ugyanakkor az egyesületek hiába igyekeztek a sportolást és a szabadidő eltöltését szertárak létesítésével támogatni, és bármennyire törekedtek is szociális alapú intézkedésekkel vonzóvá és elérhetővé tenni a testmozgást, az mégsem volt ingyen, bizonyos válfajai komoly anyagi ráfordítást igényeltek. A tagdíjon felül pluszkiadást jelentett a ruházat, a felszerelés, a belépődíj és az útiköltség.

A megfelelő öltözék és felszerelés beszerzése jelentette a legkisebb terhet, ennek ellenére sokaknak már ez is gondot okozott. Ahol elengedhetetlenül fontos volt a jó minőségű, professzionális kellékek használata (például a hegymászáshoz), a szertárak kínáltak megoldást. Sokkal nagyobb anyagi terhet jelentett a belépődíj és útiköltség előteremtése, ami egyes programokról eleve kizárta a hátrányosabb helyzetűeket. A Munkás TE sportolóinak például, ha külföldi versenyekre vagy munkásolimpiára utaztak, maguknak kellett fedezniük a költségeiket, mert az egyesület nem tudott segíteni nekik ebben.²⁰

A harmadik és egyben legfőbb érvet az egyesületek által is képviselt narratíva jelenti, amely szerint a mozgalom támogatására csak nehezen voltak megnyerhetőek azok, akiknek saját és családjuk ellátása is komoly nehézségekbe ütközött, vagy egészsége súlyosan megromlott. Ennek a problémának a következményeivel ők maguk is küzdöttek. Ennek tükrében viszonylag egyszerű megmagyarázni, hogy a gazdasági világválság kirobbanása után a TTE taglétszáma a hozzávetőleg 3500 főről miért esett vissza 1620 főre.²¹ A kedvezőtlen gazdasági környezet tehát szinte azonnal a szegényebb rétegek lemorzsolódásához vezetett, még ha ezen személyek közül vélhetően nem mindenki az elszegényedés okán lépett ki.

²⁰ PIL 915. f. 3. ő. e. Balogh László visszaemlékezése (1985), 17. és 18. ő. e. Futó Erzsébet visszaemlékezése 1., Cséfal Sándor visszaemlékezése 7.

²¹ PIL 680. f. 1/2. ő. e. 118.

A bevételek

A bevételek alapvetően négy fő csatornán keresztül érkeztek a munkássport-egyesületek kasszájába: kölcsönök, adományok, segélyek, illetőleg befizetések, értékesítések révén.

A kölcsönfelvétel volt a legkevésbé jellemző. Kölcsönön jelen esetben az egylet kívülről érkező anyagi segítségét értjük, amelyet a hitelezők akár kamattal is terhelhettek, így érthető, miért ódzkodtak az egyesületek ettől a finanszírozási formától. A polgári bankoktól egyrészt nem feltétlenül kaptak volna kedvező konstrukciójú hiteleket, másrészt túlságosan hosszú elköteleződést jelentett volna. Az esetleges kamatok miatt a jövőbeni fejlődés lehetősége, végső esetben az egyesület működése kerülhetett volna veszélybe. Helyette a közösségi gyűjtést preferálták inkább, amiben megmutatkozik a munkássport-egyesületek egyik fontos gazdálkodási attitűdje, a megfontoltságuk. Nem szerették átlépni a korlátjaikat, inkább a lassú és biztos fejlődésben hittek. A fenti szabály alól a jelentősebb tőkét igénylő beruházások kivételt képeztek.

Egyetlen nagyobb hitelfelvételről tudunk, amikor a Munkás TE megvásárolta az addig csak bérelt gödi strandja területét. Erre a célra az Általános Fogyasztási Szövetkezet (ÁFOSZ), a magyar munkásság legnagyobb szövetkezete adott kamatmentes, nem piaci alapú hitelt, amiért cserébe az egyesületnek hozzá kellett járulnia ahhoz, hogy a szövetkezet egy üzletet létesíthessen az újonnan birtokukba kerülő Fészek területén.²² Ha kisebb szakosztályok, csoportok szorultak hitelre, általában az anyaegyesülethez fordultak segítségért, mint ahogyan azt például a TTE miskolci, egri csoportja vagy a ferencvárosi osztálya tette.²³

A kölcsönöknél némileg jelentősebb forrást biztosítottak a beérkező adományok, amin azokat az anyagi javak mozgatásával járó tranzakciókat értjük, amikor az adományozó fél semmilyen ellenszolgáltatást nem kap. Természetesen felfedezhető átfedés az adományozók és a befizetők között, hiszen előbbiek döntő több-

²² FARKAS Rozália–SÁNDOR Gézáné (szerk.): *Emlékezések a gödi Fészekre*. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 1989. 9.

²³ PIL 680. f. 1/2. ó. e. 28., 40., 45.

sege egyben tag is volt, de ez nem volt feltétel. Az adományok csoportját érdemes két – pénzbeli és tárgybeli – alkategóriára osztani.

A pénzbeli adományoknak két fajtája létezett: a kért és a „kéretlen”. Utóbbi esetben az adományozó saját elhatározásából tett felajánlást. Ezek többnyire kisebb tételű juttatások voltak. Bresztovszky Ede például nagyon sok munkásszervezetben vállalt tagságot, de valójában mecénási pozícióban. Iratai között több száz olyan egyleti meghívó szerepel, amelyekre saját kézírásával annyit jegyzett fel: „nem tudtam elmenni, pénzt küldtem”. Az elküldött összeggel általában a belépőjegy árát térítette meg.²⁴ Egy másik példa szerint az 1920-as évek első felében a Vasasnál a bőkezű tagok a néhány fillérnyi kötelező tagdíj helyett havi egy korona rendszeres megfizetésével támogatták az egyesületet.²⁵

A Cukrász Sport Club esetében nagyobb pénzösszegű adományozásra is volt precedens. Hegedűs Dezső konzervgyáros vagy Galambos Szilárd elnök például 5000 koronát ajánlott fel a klub számára.²⁶ Galambos Szilárd elnök szándékai őszintébbek lehetek, mert Hegedűs Dezső adománya segítségével valószínűleg befolyásos pozícióba szeretett volna kerülni. Utóbbi vélelmezhetően nem volt a klub tagja, és a munkásmozgalom tágabb köreihez sem tartozhatott korábban, mert úrnak, és nem elvtársnak szólították. Felajánlása után jelölték is díszelnöki címre.²⁷

Furcsább a helyzet, amikor kérésről volt szó, ugyanis ilyenkor maga az egyesület vezetősége vagy tagjai kampányoltak az adományozás mellett. Ilyen javaslat született a Magyarországi

²⁴ Lásd PIL 694. f. Bresztovszky Ede. 52–53. ó. e.

²⁵ TERÉNYI László et al.: *A Vasas Sport Club ötven éve*. Medicina Egészségügyi Könyvkiadó, Budapest, 1961. 30.

²⁶ PIL 660. f. 87. ó. e. 51., 75. Ezt az összeget érdemes kontextusba helyezni. Az adományok 1921-ben és 1922-ben érkeztek be. Előbbi idejében 38 520 korona volt az egyesület éves bevétele (PIL 660. f. 87. ó. e. 49.), míg utóbbinál már 50 239 koronánál állt a pénztári jelentés. (PIL 660. f. 87. ó. e. 70.) A növekedés mértéke helyett, mely leginkább az inflációval magyarázható, inkább az arányokra hívnám fel a figyelmet. Vagyis az adományok a teljes éves költségvetés nagyjából 10-15%-át tették ki.

²⁷ Hegedűs Dezső a felajánlását követően eltűnt, mielőtt az összeget kifizette volna. A vezetőség igyekezett azt behajtani, de az iratokból nem derül ki, sikerrel járt-e.

Építőipari Munkások Országos Szövetségének Sport Clubjában (röviden: MÉMOSZ Sport Club), amikor a Budapest környéki építőmestereket szeretnék volna végiglátogatni, hogy támogassák az egyesületüket, ám a vezetőség végül nem járult hozzá az akcióhoz.²⁸ Hasonló kezdeményezés volt a cukrászoké is, akik a nehéz helyzetbe került egyesület megmentése érdekében a külföldre távozott egykori tagjaiktól kértek levél útján támogatást.²⁹

A kért és kéretlen adományok metszéspontjában helyezkedik el az úgynevezett pártoló vagy tiszteletbeli tagság, amely cím valamennyi egyesület ismert alapszabályában felbukkan, de különböző jelentéstartalommal. Van, ahol csak bizonyos időközönkénti kötelező befizetést jelöl, míg máshol – például az 1934-ben megalakult Festőmunkások Sportclubjánál – ez egy rendes tagsági díjon felüli adományozási forma és státusz volt havi 10 pengőért cserébe.³⁰

A tárgyi adományok igen érdekes szereplői e listának, amelyek mindenképpen említést érdemelnek, mivel szintén az egyesület vagyonát gyarapították, illetve a tényleges pénzkiadási terheket csökkentették. A közösség minden tagjától elvárták, hogy hozzájáruljon az alkotáshoz, a gyűjtéshez. Ha pénzt nem is mindenki tudott adni, a szabadidejével vagy a tulajdonában lévő tárgyaival bárki szabadon rendelkezhetett. A nagyszénási menedékház elkészülte alkalmából a *Népszava* cikke felsorolta a tárgyi adományozókat.³¹ Néhányan csupán egy fogassal vagy egy takaróval tudtak hozzájárulni az épület berendezéséhez, megbecsülésük jeleként mégis név szerint említették meg őket egy országos lapban.

Az adományozás jelentősége nem volt elhanyagolható, de igazán meghatározóvá sem vált, amit részben a munkásosztály anyagi helyzete magyaráz, részben az, hogy voltak ennél kreatívabb és látványosabb gyűjtési akciók is.

²⁸ PIL 666. f. Magyarországi Építőipari Munkások Országos Szövetsége. 1. á. A MÉMOSZ vezető testületei és központi apparátusa. 214. ó. e. 1–2.

²⁹ PIL 660. f. 87. ó. e. 79.

³⁰ PIL 666. f. 3. á. a MÉMOSZ szakosztályai. 159. ó. e. 2.

³¹ BÍRÓ Dezső: A hegytetőn... *Népszava*, 1926. május 15. 15.

A következő főcsoporttal, a segélyekkel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy két forrásuk létezett: az állami és a vezetőségi. Érdekes módon az utóbbi tűnik kevésbé jelentősnek. A forrásokban egy példáját találtuk, amikor a Vasas Sport Club a szakszervezeti vezetőségtől kérte a segélyezést, hogy a szertárukban található hiányos, megrongálódott eszközeiket pótolhassa.³²

Nem volt feltétel, de több egyesület is kapcsolódott egy magasabb szervezeti szinten álló polgári csoportosuláshoz. Erre példa a TTE és a Magyar Turista Szövetség (MTSZ) vagy a Cukrász Sport Club és a Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ) viszonya. Reiner Sándor, a Vasas egyik első vezetője szintén az MLSZ-ben kapott tisztséget.³³ Az állami segély köre egyáltalán nem volt elsődleges bevételi forrás, és jelenlegi rálátásunk alapján nem is járt automatikusan minden munkásmozgalmi egyesületnek. Akik részesültek belőle, azokhoz kétféle módon juthatott el: a városi önkormányzatokon vagy más egyéb szervezeteken keresztül.

Állami segélyhez a szervezeti struktúrából fakadóan lehetett hozzájutni. Az 1918-ban megszűnő Országos Testnevelési Tanács (OTT) a Tanácsköztársaság bukása után először ideiglenes jelleggel, majd 1921-től újra állandó testületként működött tovább. Az újjáalakulás ugyanebben az esztendőben átszervezésekkel is járt. A földművelésügyi minisztérium kezdeményezésére a különböző testnevelési alapokat beolvasztották az Országos Testnevelési Alapba, a testnevelési ügyek ettől kezdve a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fennhatósága alá tartoztak.³⁴ A pénzbeli juttatások így ezután az Országos Testnevelési Tanácson keresztül kerültek a kisebb szervezetekhez segélyként, vagy a nagyobbakhoz további szétoztás céljából.

Az állam nem csupán pénzzel nyújthatott segítséget, hanem a szervei tulajdonában lévő intézmények, helyiségek használatának átengedésével is. A munkásmozgalmi egyesületek erre rá voltak szorulva, így külön kérték is, ahogyan az állam is igyeke-

³² PIL 672. f. Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége. 233. ó. e. 1.

³³ TERÉNYI László: I. m. 6.

³⁴ JELLINEK János: I. m. 78.

zett egyes közérdekű feladatokat az egyesületekkel elvégeztetni.³⁵ Ez a gondolat elvezet az ön- vagy az államsegélyre támaszkodás kérdéséhez, amely két álláspont között a tárgyalt korszakban az anyagi gazdálkodás tekintetében konszenzus alakult ki. Amit tudtak, igyekeztek megteremteni maguknak, ezzel is reprezentálva a munkásosztály erejét, miközben minden egyéb másban igyekeztek elérni az állami szervezetek közbenjárását.

A városok is segítézték ezeket a szervezeteket, mert a település életében fontosabb társadalmi feladatokat láttak el.³⁶ A segítség nem mindig pénz formájában érkezett. Pécs városa például 1933-ban a téli fűtési időszakra szén és fát ajándékozott a mecseki menedékház javára.³⁷

Jelenlegi tudásunk szerint a legtöbb állami támogatásban a TTE részesült. Ezt a természetjárásnak mint elfoglaltságának, az MTSZ-hez fűződő kapcsolatának, a turistaútvonalak kiépítésével és fenntartásával ellátott országos érdekeltségű feladatoknak köszönhetette, továbbá annak, hogy a munkásegyséletek közül ők álltak legközelebb a polgári világhoz.³⁸ E támogatások mértékéről a TTE központjának 1928-as pénzügyi kimutatásából tájékozódhatunk, amelyből kiderül, hogy az MTSZ 5445,40 pengővel, míg a főváros 13 600 pengővel járult hozzá az az évi költségvetéshez, ez együttesen a teljes 68 221 pengőnyi bevétel több mint 20%-át tette ki.³⁹

Természetesen kivételes esetek is adódtak. Így például 1925-ben a Vasas Sport Club egyenesen a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz fordult segítségért, és Schwöder Ervin államtitkár révén meg is kapták a 25 millió korona támogatást egy birkózószőnyeg és több ugrómérce beszerzésére,⁴⁰ vagyis közvetlenül az államtól kaptak segílyt.

³⁵ DOBROVITS Sándor: I. m. 4–5.

³⁶ PIL 680. f. 1/2. ó. e. 24.

³⁷ Természetbarát munka a Mecsekben. *Természetbarát*, 1933. szeptember-október. 5–6.

³⁸ Utóbbihoz lásd bővebben: KORMÁNY Ákos: A munkás természetjárók és a polgári világ kapcsolata a Horthy-korszakban. *Múltunk*, 2021/2. 101–139.

³⁹ PIL 680. f. 1/2. ó. e. 24.

⁴⁰ PIL 672. f. 233. ó. e. 2.

Az eddigiek során bemutatott gyűjtési technikák változó mértékben jelentek meg az egyes egyesületek gazdálkodási életében, ami a lehetőségektől és a szervezet által elfoglalt társadalmi pozíciótól függött. A befizetések-értékesítések nyomán keletkezett bevételek viszont valamennyi egyesület életében a legtöbb bevételt hozták, emellett a csoport közösséggé való összekovácslódásához is hozzájárultak. A két fogalom között a különbség a küldő személyében keresendő. Ha saját tagjaik vásároltak, akkor befizetésről beszélhetünk, ha a csoporton kívülről érkezett a vásárló, akkor értékesítésről. Azért is érdemes hangsúlyozni ennek a két kategóriának a különbségeit, mert bevételi szempontból nem feltétlen fedték egymást, hiszen voltak olyan programok, szolgáltatások vagy tárgyi eladások, amelyekhez a tagok a külső személyekhez képest olcsóbban, esetleg egyenesen ingyenesen férhettek hozzá.

A befizetéseknek-értékesítéseknek négy főbb forrását különböztethetjük meg: a kötelező kiadásokból, az értékpapírokból, a kiadványokból és a programokból származókat.

A kötelező kategóriába azokat a bevételeket sorolhatjuk, amelyeket a részt vevő feleknek ki kellett fizetniük, ha részt akartak venni az egyesület életében, vagy ha egy igénybe vett szolgáltatásért fizettek. Az ilyen bevételek többnyire tagdíjakból, strandok vagy menedékházak belépőiből, telkek bérleti díjából és a menedékházakban eltöltött vendégéjszakák árából tevődtek össze. Ezek együttesen az egyesületek primer bevételi forrását képezték. (A nem kötelező befizetések értelemszerűen nem ebbe a főcsoportba, hanem az adományok közé sorolhatók.)

A tagdíjak mértékének általános meghatározása az aktuális gazdasági környezethez igazodva folyton változott. Megtévesztő lehet, hogy az alapszabályok említést tettek a konkrét tagdíjakról, de az ezekben feltüntetett összegek csak egy éppen aktuális helyzetet rögzítettek. Az árszabás valójában egy adott gazdasági helyzethez vagy az egyesületek stratégiájához igazodott. Voltak, akik éves, míg mások havi bontásban vállalták a befizetést. Ez abból a szempontból érdekes, hogy a házirend be nem tartása esetén (amely ügyek többsége tiltott kommunista agitáció volt) a

tagság közeli lejáratával könnyebben és gyorsabban kerülhetett sor a kizárássra.⁴¹

A TTE például éves periódusokban kérte a tagdíját, melyet évi 5 és 7 pengő között határoztak meg. A Munkás TE inkább havonta számította fel az 1 pengő 10 fillérnyi tagdíját.⁴² A MÉMOSZ Sport Club az 1922-es alapításakor a tagdíjhoz egyszeri 500 korona belépési díjat rendelt hozzá, majd havonta ugyanennyi tagdíjat.⁴³ A Festőmunkások Sportclubja havi 50 fillért határozott meg, de azt háromhavi periódusonként kérte befizetni.⁴⁴ Az összegek könnyebb értelmezése érdekében érdemes megjegyezni, hogy a magyar korona a hiperinfláció miatt csak 1919 és 1927 között volt forgalomban. A fillér a koronának és az új pénznemnek, a pengőnek is az egyszázad arányú váltópénze volt.⁴⁵

A tagdíjak esetében is a sokszínűség volt a lényeg, ebben mindenki a saját igényei szerint járt el. Ugyanez a belépőkre is érvényesnek tekinthető. Esetükben a legfontosabb kérdés az volt, hogy egyesületi vagy munkásmozgalmi tagról van-e szó, avagy a vendég kívülről érkezett-e.

Bonyolultabb és színesebb a helyzet az értékpapírok esetében. E fogalmon ez esetben nem a hagyományos banki, állami vagy tőzsdei értékpapírokat értjük, hanem ténylegesen olyan papír alapú tanúsítványokat, amelyek megváltása pénzbe került ugyan, de gyakorlati értékük mellett hozzáadott eszmei értékkel is rendelkeztek. Ezért mindenképpen hangsúlyozni kell az egyűjtési forma és az egyszerű adományok közötti különbséget. Az ilyen értékpapírok kibocsátására általában nagyobb beruházások előtt került sor, és a kellő fedezetet igyekeztek előteremteni vele. Formájuk tekintetében különböző kreatív módzatok alakultak ki, ezekből következzen néhány példa.

A TTE legnagyobb vállalkozása a horányi strand mellett a menedékház-építés volt. A beruházások fedezeteként szolgáló

⁴¹ Az egyesületek általában három hónap türelmi időt adtak, ha elmaradt az esedékes havi tagdíj befizetése.

⁴² PIL 915. f. 5. ó. e. 2.

⁴³ PIL 666. f. 1/214. ó. e. 22.

⁴⁴ PIL 666. f. 3/159. ó. e. 2.

⁴⁵ Lásd erről: BOTOS János: A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924. *Múltunk*, 2017/1. 70–138.

összeget kezdetben részjegyek forgalomba hozásával kívánták előteremteni. 1918-ban egy olyan részjegy-kibocsátási tervezetet dolgoztak ki, amelynek keretében 5000 darab 10 korona névértékű szelvényt kínáltak volna fel megvásárlásra a saját tagjaik között, és amelyek visszavásárlásához az ebből az összegből felépült menedékház elkészülte után egy évvel láttak volna hozzá. Azt, hogy éppen aktuálisan kiktől vásárolták volna vissza a részjegyeket, sorsolással döntött volna el, míg a visszaváltás határát maximum tíz évben határozták meg.⁴⁶ Vagyis legkésőbb ennyi idő elteltével minden egykori vásárlójukat ki kellett volna fizetniük. Ez az egész konstrukció leginkább amolyan közösségi finanszírozású kölcsönnek feleltethető meg, amelynek elterjedését az első világháború és az azt követő trianoni békediktátum jelentősen visszavetette. Ezek következtében a magyarországi TTE értékes tagjait, sőt, több csoportját teljes egészében elvesztette, így olyan jelentős bevételektől esett el az egyesület, amely mindenfajta nagyobb kölcsön visszafizetését bizonytalanná tette. Ennek ellenére a részjegyek kibocsátásáról sem mondtak le teljesen, csupán kisebb tételben, mintegy extra kiegészítő bevételként számoltak vele a későbbiek folyamán. Az 1928-ban készült pénzügyi kimutatás szerint ez a pénzszerzési forma hozzávetőlegesen 1500 pengős bevételt termelt a menedékházalap javára.⁴⁷ A részjegyek visszaszorulásának másik oka az lehetett, hogy elterjedt a bélyegkiadás mint a közösségi gyűjtés egy sokkal népszerűbb és gazdaságosabb formája. A bélyegek értékesítésével az egyesületek szintishta támogatást nyerhettek: a vevők nem csupán elősegíthették egy új alkotás létrehozását, hanem ezek a nyomdaipari termékek megfelelő helyekre felragasztva kiváló propaganda-anyagként is szolgálhattak.⁴⁸

A Munkás TE a gödi Fészek megvásárlása előtt vágott bele hasonló kampányba, mert a nagyszénási menedékház építkezési munkálatai miatt az egyesület kasszája üresen állt. Ők tégla- és lapjegyek kibocsátásával akarták azt újra megtölteni, csak hogy

⁴⁶ PIL 680. f. 1/1. ó. e. 1.

⁴⁷ PIL 680. f. 1/2. ó. e. 24.

⁴⁸ Ilyen bélyegek szép számmal találhatók a Nagyszénási menedékház vendégkönyvébe beragasztva. PIL 680. f. 9/1. ó. e. 3.

a munkásság nem vásárolt belőlük kellő mértékben és gyorsasággal, ezért döntöttek a már említett hitel felvétele mellett.⁴⁹ Némileg korábban, 1923 elején a cukrászok egy olyan névre szóló utalványrendszert (bon) dolgoztak ki, amelyet 100 korona fejében lehetett megváltani. Aki nem akarta kifizetni ajándék gyanánt, ingyen kapta meg. Vagyis ezzel a módszerrel szőlították fel udvariasan a tagokat az adományozásra.⁵⁰

Az értékpapírok árusítása sokszor kéz a kézben járt a szabadidős programokkal, melyeknek számolatlanul sokféle formája létezett. Hajókirándulások, utazások, hangversenyek, táncmulatságok, kabaréestek, vándorgyűlések, diszvacsorák, kultúrestek, tanfolyamok és így tovább. Ezen alkalmak többségén pusztán a részvételi díj megfizetésével már hozzá lehetett járulni a gyarapodáshoz, de lehetőség kínálkozott további értékpapírok megvásárlására vagy adományok felajánlására.⁵¹ Megszervezésük ugyan adott esetben sok pénzbe kerülhetett, mert (a program típusától függően) ilyenkor gondoskodni kellett a megfelelő helyiség bérletéről, felszolgáló személyzetről, különböző játékokról, utaztatásról, és ha volt külön műsor, akkor annak egyes fellépőiről is. A sok munkát igénylő rendezvények miatt egyes egyesületek vezetésén belül külön szervezőbizottságokat állítottak fel.⁵² Ezek az összejövetelek lehettek zártak, amelyen csak a legszűkebb meghívotti kör vehetett részt, és lehettek nyitottak, ahova szélesebb tömegeket vártak. Utóbbi alkalmakat gyakran a sajtó – egyesületi lap vagy munkássajtó – segítségével reklámozták.

Sikerük változó volt, és számos olyan körülmény együttállásától függött, mint az egyesület alapvető stratégiája, a célközönség, a helyszín és az időpont. Hiszen nem volt mindegy, hogy egy viszonylag zárt körű gyermekrendezvényt tartottak-e, aminek a várható anyagi haszonnál lényegesen magasabb volt az eszmei értéke, vagy kifejezetten felnőtt tagok számára készítettek szándékosan a gyűjtésre kihegyezett és retorikailag erre felépített es-

⁴⁹ FARKAS Rozália–SÁNDOR Gézáné: I. m. 9.

⁵⁰ PIL 660. f. 87. ó. e. 80.

⁵¹ Július első vasárnapján. *Népszava*, 1926. június 20. 17.

⁵² Mint például a Cukrász Sport Club esetében a vigalmi bizottság, amelynek felállításáról 1921 februárjában határoztak. PIL 660. f. 87. ó. e. 51.

tet. Pénzügyi szempontból az utóbbiak számítottak kockázatosabbnak, mert akár deficittel is záródhattak.⁵³ Azonban egy-egy sikeres esemény nem csupán a rendezés költségeit, hanem szélsőséges esetben akár az egyesület kasszájában található összeg többszörösét képes volt visszahozni.⁵⁴

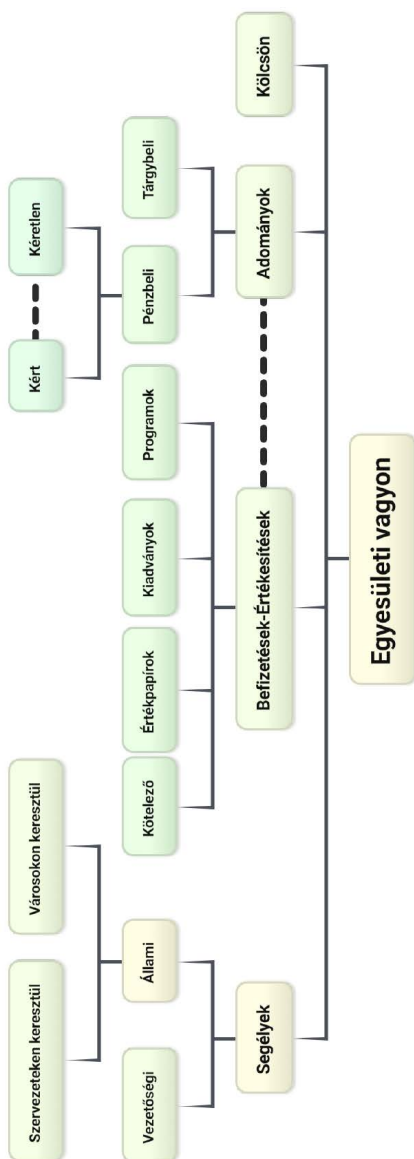
Az eddigiek során bemutatott programok rendkívül jelentős szerepet játszottak a közösség gyűjtési folyamatában. Ráadásul az egyesületek számára olyan nyilvános teret nyitottak meg, amely általában nem függött szorosan össze a tevékenységük során használtakkal. A gyűjtés folyamata közben a leglényegesebb aktus az áldozat meghozatala volt. Ezzel erősítették meg a tagok érzelmi kötődését a munkásmozgalomhoz, az egyesületekhez, az elkészült intézményekhez, a bajtársakhoz, végezetül pedig ezeken keresztül az osztályon belüli önazonosság-tudatukat és az összetartozás élményét mélyítették el. „Összetartásban rejlik az erő!” – fogalmazott az Orosházi Munkás Testedző Kör alapszabálya.⁵⁵

A bevételi típusok utolsó alkategóriája a kiadvány, amin az egyesületek gondozásában és munkája nyomán megjelent, általában írt, összeállított füzeteket, újságokat értjük. Ebbe a csoportba sorolhatjuk továbbá az olyan tárgyakat, amelyek a klub vagy a munkásmozgalom népszerűsítését szolgálták. Legjellemzőbb példái a jelvények. A különböző kiadványok jelentőségéről nehéz képet alkotni. Egyrészt nincsenek adataink az értékesítésük utáni haszonról vagy veszteségről, másrészt ezeket nemritkán ingyen biztosították tagjaiknak. A TTE kimutatásaiban például nyoma sincs a *Természetbarát* című folyóiratból származó esetleges bevételnek. A jelenség lehetséges magyarázata, hogy a nyomdászati költségeiket valójában a tagdíjakba építették be.

⁵³ PIL 680. f. 1/2. ó. e. 7.

⁵⁴ A Cukrász Sport Club 1919 áprilisában egy olyan táncmulatságot rendezett, amelynek tiszta profitja 5558 korona volt, miközben előtte összesen csupán 1356 korona volt található az egyesület kasszájában. PIL 660. f. 87. ó. e. 4., 12., 14.

⁵⁵ Az Orosházi Munkás Testedző Kör alapszabályai. 1913. június 15. In: FORMAN István (szerk.): *Válogatott dokumentumok az orosházi munkásmozgalom történetéből 1868. október 4. – 1944. október 6.* MSZMP Városi Bizottsága Orosháza, Orosháza, 1984. 109.

1. ábra. Az egyesületek bevételeinek fajtái
(Forrás: a szerző saját szerkesztése)

Az eddigiek során áttekintettük a munkásmozgalom test- és egészségkultúrával foglalkozó szervezeteinek pénztárába befolyó összegeket fajtájuk, eredetük szerint, illetve feltártuk a közöttük fennálló kapcsolatokat is. Mindezt összefoglalva az *1. ábra* szemlélteti. A vonalak az egyenes logikai kapcsolatot, míg a szaggatott vonalak a két adott halmaz közötti esetleges átmenetet jelölik.

Gazdálkodásuk főbb jellemzői beilleszthetők bármely korabeli egyesület működési mechanizmusába. Bevételeik kapcsán mindenekelőtt azok diverzitását fontos hangsúlyozni. A bevételek széles skálájára támaszkodtak, miközben igyekeztek nem átlépni az egyesület adta kereteket. A megszokott mintához képest elsősorban a közösségi gyűjtés súlya mutat eltérést. A gyakorlat alapvetően olyan baloldali és munkásmozgalmi elgondolásokban gyökerezett, mint a kölcsönös segítségnyújtás, a kollektív szellem vagy a kapitalizmus kritikája. Ily módon lett az összegyűjtött vagyon egy kicsit mindenkié, és az ebből is táplálkozó érzelmi kötődés erősítette az összetartozás élményét. Másik oldalról azt láthatjuk, hogy az állam vagy a munkáspárt hathatós segítségének hiányában, ráutaltságukból eredően kénytelenek voltak új gyakorlatokat kialakítani, illetve alternatív forrásteremtő technikák felé fordulni.

Kiadások

Az egyesületek számadásai, pénzügyi beszámolói arról tanúskodnak, hogy nem tudtak érdemi tartalékot felhalmozni: a megszerzett összegeket még ugyanabban a naptári évben majdnem teljes egészében el is költötték, miközben osztalék vagy komoly jutalék kivételének emellett nincsen nyoma. Amennyiben jelentősebb beruházások esetében gyűjtést indítottak, amilyen hamar csak képessé váltak rá, vásároltak. Mi lehetett ennek a jelenségnek az oka? Egyrészt lehetett egy jól átgondolt taktika, hogy egy polgári szereplőnek vagy magának az államhatalomnak kevesebb ideje legyen meghíúsítani egy-egy üzletet. Másrészt mozgatórugó lehetett a vagyon elvesztésétől való félelem is. A jelenségre a válasz inkább a célok és a valóság közti

konstans elmaradásban keresendő. Mindig volt mit pótolni, fejleszteni vagy építeni. Ebből fakadóan az egyesületi élet a magasabb szinteken a gyűjtés és a költség egymást intenzíven váltogató periódusai alapján szerveződött.

Az előző fejezetben tárgyalt bevételi formákat követően ezúttal az egyesületek költségeit vizsgáljuk meg közelebbről. Pontosabban azt, hogy miként használták fel a már megszerzett anyagi javakat, és ezzel hogyan és milyen mértékben sikerült megtámogatniuk saját szakmai vagy munkássport-működésüket.

Kiadásaik tekintetében három fő területet különböztethetünk meg: a kötelező kiadásokét, a tevékenységük támogatására fordított összegeket és az építményeikre, helyiségeikre költött pénzeket.

E komponensek közül a kötelező kiadások csoportjába tartoznak azok a ráfordítások, amelyek az egyesület hivatalos működése során természetszerűleg felmerültek. Tehát a különböző illetékek, postai levelezések, egyesületi tagdíjak, kauciók stb. Érdekesebb a helyzet a megrendezett versenyek jutalmazását és a kitűzött tiszteletdíjakat illetően, mert azok alapvetően nem a kötelező kiadások közé tartoznak, hiszen egy klub szervezetileg ettől eltekintve is tökéletesen képes az ügyviteli feladatait ellátni, de ha ezeket az alapszabályaikban rögzítették, akkor a felmerülő költségeket is a kötelező kiadások típusába kell besorolni.

A kötelező kiadásoknak létezett egy igen speciális kategóriája a munkássport-működési pozícióból fakadóak. Az idetartozó kiadások közös jellemzője az volt, hogy semmiféle okmány vagy jogszabály nem kötelezte erre az egyesület vezetőit, illetve tagjait csakis a világnézetük és a saját elgondolásaik, meggyőződésük. Idesorolható a könyvtárak szocialista filozófiát népszerűsítő, elemző, terjesztő művek beszerzése, valamint a különféle előadás-sorozatok szervezése és megtartása. Az előadók többsége általában ingyen vállalta a szereplést, csupán az útiköltségük visszatérítésére tartottak igényt.

Az egyesületek saját tevékenységük támogatására fordított kiadásait két, szorosan egymásba fonódó cél motiválta: az egyesületi élet fellendítése és a profitszerzés. A rendszert valójában az utóbbi segítségével tudták fenntartani és működtetni, ráadá-

sul ezen a ponton a kiadások és a bevételek szorosan kötődnek egymáshoz és a korábban tárgyaltakhoz. Itt igazából a folytonos körforgásra, a beérkezett összegek egy részének újbóli befektetésére kell felhívni a figyelmet.

A profit megszerzése kétféle módon történhetett: közvetlenül vagy közvetve. A Cukrász Sport Club által szervezett – előzőekben már érintett – táncmulatság példájánál maradv megállapíthatjuk, hogy az közvetlen profitszerzési akció volt. Az esemény megvalósításába az egyesület pénzt fektetett. Terembérlésre, élőzenére, ruhatárra 836 koronát költött, majd a nap végére már láthatták, mennyire volt sikeres a programjuk. Az esetleges nyereséget (rosszabb esetben a veszteséget) szinte azonnal el is könyvelhették, ami jelen esetben 6424 korona volt. Ez az összeg a belépőjegyek árából, a programok (szita- és bicskadobás), a múzeumi kitelepülés, a ruhatár bevételéből és a felülfizetésekből tevődött össze.⁵⁶

A közvetett profitszerzés ezzel ellentétben azt jelentette, hogy a pénzügyi siker vagy bukás nem azonnal jelentkezett. Idesorolható például az egyes kiadványok vagy tárgyak árusítása, amelyeknek az előállításába be kellett fektetni, a várható nyereség az eladások után realizálódhatott. Bizonyos esetekben az is előfordulhatott, hogy a megtérülés teljesen más irányból érkezett. Klasszikusan ilyen kampányok voltak a tagszerzésre irányuló hírverések, mert a ráfordított pénzt a későbbi jelentkezések és a befizetett tagdíjak alapján, hosszú távon lehetett sikeresnek vagy sikertelennek minősíteni. A TTE 1932-ben, az egyesület saját folyóiratának vezércikkében hirdette meg az „Ezer új tagot a TTE-nek!” programját, amelynek lényege az volt – ahogyan erre maga az elnevezés is rámutat –, hogy az agitáció minden legális formáját latba vetve, szűkös határidőn belül legalább ezer új taggal bővíljön az egyesület.⁵⁷

A közvetett és a közvetlen alcsoporthoz tartozóknak létezett egy közös metszéspontja. Ebbe tartoztak azok a tárgyak és események,

⁵⁶ PIL 660. f. 87. ó. e. 14.

⁵⁷ MÓNUS Illés: Ezer új tagot! *Természetbarát*, 1932. november–december. 1–2.; illetve KÓVÁGÓ Sarolta: A Természetbarátok Turista Egyesületének 1910 és 1944 közötti működéséről. *Párttörténeti Közlemények*, 1987/1. 147.

amelyek a rövid távú haszon mellett távlati perspektívát is kínáltak. Az egyesületek által nyomtatott bélyegek kiváló példái az elgondolásnak és a folyamatnak. A Munkás TE felügyelete alatt álló nagyszénási menedékház vendégekönyvét számos bélyeggel ragasztották tele más, döntően munkásmozgalmi egyesületekből érkező vendégek.⁵⁸ Egy pártoló személy a bélyeg megvásárlásával egyszeri alkalommal támogatta az egyesületet közvetlenül, a felragasztásával pedig felhívhatta mások figyelmét egy-egy pénzugyújtó akcióra, egy másik menedékházra vagy egy másik egyesületre, ami közvetve további profitot eredményezhetett.

Az eddig felvázolt kiadások inkább a szisztéma működéséről festettek képet, semmint az értelméről. Az egyének szintjén vizsgálva azonban egyáltalán nem biztos, hogy ezek súlyos és kardinális kérdések voltak. Akik az egyesületekbe jelentkeztek, elsősorban azért tették, mert érdeklődtek legalább egy testmozgási forma iránt, vagy szerették volna a szabadidejüket egy olyan jó légkörű társaságban eltölteni, ahol hozzájuk hasonló gondolkodású, érdeklődésű és gondokkal küszködő emberekkel találkozhattak. A szervezet belső életére költött pénz ezért értékelődött fel annyira.

Az egyesületek a tagok igényeinek megfelelően úgyszintén ket-tős beállítottságúak voltak. Szakmai szempontból jellemző, hogy félprofesszionális sportokat űztek vagy sportolókat neveltek, alpinistáik magas hegycsúcsokat másztak meg, bekapcsolódtak a tudományos életbe a barlangászat, a térképészet, a biológia, az orvoslás és más egyéb tudományok művelése nyomán. Ugyanakkor voltak, akik a testmozgási formákat az egészségük megőrzése, életük meghosszabbítása miatt vagy egyszerűen csak divatból űzték, esetükben sokkal erősebb volt a közösségi programok iránti igény. Ezért az egyesületek kiadásait is ennek alapján oszthatjuk fel. A szakmai kiadások közé sorolhatjuk azokat, amelyek szorosan összefüggtek a testkultúra népszerűsítésével, tanításával vagy annak művelését szélesebb rétegek számára tették elérhetővé. Ilyenek voltak például a fenntartott szertárak, ahonnan a szervezetek tagjai kikölcsönözhatték a drágább fel-

⁵⁸ Vö. PIL 680. f. 9/1. ó. e. 1–267.

szereleéseket. A közösségi programokra fordított összegek közé azokat sorolhatjuk, amelyek ténylegesen hatással voltak a társaság formálódására, vagy a saját közös történetük megünnepléséhez, vagyis a hagyományteremtéshez kapcsolódtak.⁵⁹ Fontos kritérium, hogy ebben az esetben a profitszerzés egyáltalán nem szerepelt a szempontok között, amely feltétel persze nem zárta ki teljesen a forrásszerzés lehetőségét, hiszen adományok felajánlására sor kerülhetett. Példaként a vacsorákat, díszgyűléseket, vándorgyűléseket, találkozókat, kiállítások szervezését említhetjük.

Az eddig tárgyalt kiadások valójában eltörpültek az építményekre és a helyiségeikre költött összegekhez képest, amelyek viszont elengedhetetlenek voltak az egyesületi élet biztosításához. A vezetőségnek meghatározott időközönként össze kellett ülnie a közös ügyek megtárgyalása végett, hétköznapi esténként valahol edzéseket kellett tartani, hétfőgőn pedig mérkőzéseket játszani. A színtereket három módon lehetett biztosítani hozzájuk: vásárlással, bérleléssel vagy szívésségből való átengedéssel. Egyetleneg szervezet sem tudta pusztán vételek és építkezések révőn létrehozni a szükséges intézményeket, helyiségeket, csakis kevert módon. A kisebb költségvetéssel rendelkezők problémamegoldásában itt is fokozottabb szerepet kapott a leleményesség, hogy milyen alternatív, olcsó vagy ingyenes megoldást tudtak kitalálni.

Szívésséget legtöbbször más munkásegyséletektől, szak-szervezetektől, ritkábban állami szereplőktől kértek és várhat-tak. Ilyenkor egy-egy alkalomra vagy hosszabb távú használat-ra akartak helyiséget, pályát, esetleg területet birtokba venni. A Barátság Kézilabda Sportclub például felkereste a MÉMOSZ-t, hogy a táncidőnyre, szombat és vasárnap estékre teremre volna szükségük gyakorlásra és multságok rendezésére.⁶⁰ Hasonlóan járt el a TTE is. Kullmann Ferenc, a TTE V–VI. kerületi osztá-

⁵⁹ Ennek a problematikának a bővebb taglalásához lásd: KESZAI András: Az emlékezet rétegei. *Korall*, 2010/41. 5–34.

⁶⁰ Bár jelen esetben a MÉMOSZ vezetősége a munkásmozgalmi kapcsolatok ellenére végül elutasította a kérelmet arra hivatkozva, hogy más terveik vannak vele. PIL 666. f. 1/214. ő. e. 15–17.

lyának nevében írt a Népház vezetőségének, hogy egyetlen estére biztosítsanak számukra egy helyiséget, ahol megalakulásuk tizedik évfordulóját megünnepelhetik. Fizetség gyanánt bármikor igénybe vehető segítségüket ajánlotta fel.⁶¹ Idetartozott a kapcsolatok mozgósítása is. A párthoz, pontosabban az MSZDP vezető politikusaihoz bármikor fordulhattak segítségért, tekintve, hogy jó néhányuk vállalt tagságot ezekben az egyesületekben. Elég Révész Mihályra, Mónus Illésre és Blaskó Artúrra gondolni, akik TTE-tagok voltak, utóbbi kettő ráadásul együtt összesen négy éven keresztül az egyesület elnöki tisztségét is betöltötte, vagy Bíró Dezsőre, aki a Munkás TE alapítója és állandó vezetője volt.

Anyagi lehetőségeik miatt a birtokszerzés általánosan bevett formája tehát a bérlet lett. A mechanizmusok működésének teljes leírása lehetetlen vállalkozás lenne, mivel minden egyesület a saját lehetőségeit figyelembe véve, egyedi stratégiákat dolgozott ki. Voltak, akik polgári pályákat béreltek, voltak, akik a szakszervezetek helyiségeit használták, míg megint mások a többi munkásegyesülettől várták a megoldást.⁶² A munkásünnepségek és sportbemutatók egyik kedvelt színtere például a Millenáris Sporttelep volt.

A bérlet gyakorlati formáját az állam is kíváncsún tartotta. A hatalom eleve gyanakvással tekintett a baloldali szervezetekre, így a birtokszerzésükre is. Felfogásuk szerint a tulajdonszerzés, a vagyon növekedése csak megerősítené az ellenzéki közösségeket, és meggyengítené a felettük gyakorolt állami kontrollt. Nem akartak lazítani a szűkös keretek közé szorított munkásmozgalom határain. Ebből kifolyólag a létesítmények megalkotása, bérlete külön nehézségekbe ütközött, mert nem feltétlen építhettek vagy költözhattak oda, ahova praktikus okokból jónak találták. Jellemző példa a későbbi szigetmonostori strand területe, amelyet eladásra hirdettek, de amikor megtudták, kik és milyen célokra használnák, csupán egyévi kétszáz pengős bérleti szer-

⁶¹ PIL 680. f. 1/8. ó. e. 1.

⁶² Például volt idő, amikor a Munkás TE is a pékek szakszervezetének épületében bérelte a maga szobáját. PIL 915. f. 3. ó. e. 4.

ződésbe egyeztek bele a tulajdonosok.⁶³ A Vasas esetében a főváros görđitett akadályt a telekszerzés elé, majd amikor 1924-ben a zuglói Hatsár úton fekvő első pályájukat is át kellett adniuk, jó ideig csak bérléssel tudták a pályagondjaikat megoldani.⁶⁴

A bérbeadók szempontjából ez azért volt elfogadható, mert ha később gondjuk adódott volna, a birtok visszavételével elviekben még vissza tudták volna fordítani az eseményeket. A Munkás TE hasonlóképpen járt. Az 1920-as évek első felére az általuk egyre gyakrabban látogatott és használt gödi partszakasznak összesen tizennégy tulajdonosa volt, akik folyamatosan emelték a bérleti díjat.⁶⁵ A munkásság úgy érezte, hogy ezzel a távozásukat akarják kikényszeríteni a tulajdonosok, és csak olaj volt a tűzre, amikor Dunakeszi község elöljárósága felszólította őket, hogy kizárólag hivatalos tartózkodási engedéllyel használhatják a területet. Bíró Dezső közbenjárásával végül sikerült Dunakeszivel egyezsége jutniuk egy közeljövőben történő vásárlás ígérétevel és egy öt évre megállapított partbér megfizetésével.⁶⁶

Az 1920-as évek elején az állam ugyan akaratlanul, de szerepet játszott abban is, hogy a munkásságot olyan kényszerpályára terelte, amelyet nem feltétlen tartott volna előtte kívánatosnak. Egy közoktatásügyi rendelet értelmében ugyanis az iskolai tornatermeket a nyári szünidőre zárva kellett tartani.⁶⁷ Az intézkedés legfőbb kárvallottjai a munkásegyesületek lettek, amelyek az edzésekhez addig igénybe vett tornatermekhez az említett időszakban nem fértek hozzá. A szabályozással, amely, tegyük hozzá, nem a mozgalom ellen irányult, mindinkább az ingyen természet felé terelte azokat, akiknek az egyesülete nem tudott különalkuk keretében edzőtermet szerezni. A cukrászok erre a helyzetre például úgy reagáltak, amikor a csütörtöki edzésüket

⁶³ RÉTI László–RÓDER László: I. m. 14–15.

⁶⁴ TERÉNYI László: I. m. 32.

⁶⁵ PIL 915. f. 6. ó. e. 14.

⁶⁶ FARKAS Rozália–SÁNDOR Gézáne: I. m. 6–8.

⁶⁷ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1920. évi 2448. számú rendeletének 6. pontja. A rendelet eredetileg a háború ideje alatt katonai célokra használt iskolák nyári karbantartásáról és felújításáról szölt, amibe adott esetben, az állapot megörzésének érdekében, a zárva tartás is beletartozott.

kiszervezték a Népligetbe.⁶⁸ Mindezen információk ellenére sincs közvetlen bizonyíték arra, hogy szoros összefüggés volna a rendelet és a nem sokkal később meginduló építkezések között, de nem is zárható ki teljesen a kettő közötti reláció. Tágabb kontextusba helyezve ezt a konfliktust azonban megérthetjük azt a folyamatot, ahogy a munkásság egyre jobban kiszorult eredendő városi környezetéből, és ahogyan válaszul mindinkább elfordult attól.

Az első világháború okozta veszteségek, a forradalmak és az azt követő emigrálások okozta sokk nyomán az első komolyabb építkezések az 1920-as évek derekán indultak meg főleg menedékházak, illetve strandtelepek (üdülőtelepek) létrehozásával. Az irányok egyértelműek voltak: az államhatalom látóköréből kieső területeket célozták meg. Mindezen törekvések és erőfeszítések eredményeképpen a tárgyalt korszak végére az egész alkotási folyamat odáig fejlődött, hogy a Budapesttől északra fekvő, a Duna gödi és a Szentendrei-sziget közé eső szakaszát a szocialista közbeszéd csak vörös Duna-partként kezdte emlegetni.⁶⁹ A TTE a munkás turista szervezetek közül a tárgyalt korszakban magasan kiemelkedett kilenc (+egy) alkotásával, amely statisztikába csak a menedékházak és a strandok kerültek be.⁷⁰

⁶⁸ PIL 660. f. 87. ó. e. 75.

⁶⁹ 1938 júliusában a *Népszava* közölt egy cikket a szociáldemokrata munkásság alkotómunkájáról. Ebben részletesen felsorolja a szakszervezetek és egyesületek által alapított intézményeket. Összesen 24-et említ, melyeknek döntő többsége a Duna ezen felső szakaszánál található. A szerző a listájára csak az üdülésre alkalmas építményeket vette föl, tehát a teljes alkotási skálát valószínűsíthetően így sem fedte le vele. A munkásság és a szabadidő: A szociáldemokrata munkásság kultúrintézményei. *Népszava*, 1938. július 3. 16.

⁷⁰ A TTE kilenc (+egy) létesítménye az 1939-es állapotok szerint: kevélynyergi menedékház (Pilis), frankhegyi menedékház (Budai-hegység), szentkúti menedékház (Mecsek), istenszéki menedékház (Soproni-hegység), újhutai menedékház (Bükk-hegység), felsőtarkányi menedékház (Bükk-hegység), gárdonyi üdülőház és -telep, horányi üdülőház és -telep, füzesterdei üdülő- és nyaralótelep. A ráadást jelentő csermelyvölgyi menedékház és üdülőtelep, amelyet a kassai természetbarátok építettek, az 1938-as területszerzés után került a magyarországi TTE kezelésébe. Így szigorú értelemben véve nem tekinthető a hazai mozgalom alkotásának. Hiába építették fel a kassai természetbarátok az első munkásmozgalmi menedékházat 1914-ben, mert az a két világháború között leégett. Ezeken kívül még említést érdemel a Munkás TE nagyszénási menedékháza (Budai-hegység) és a gödi Fészek néven ismert strandtelep.

Ha a bevételeknél vázolt módszerekkel összegyűlt a kívánt összeg, sikerült megszerezni a kiválasztott telket, és kézhez kapták a megfelelő engedélyeket is, megkezdődhettek az építkezések. A munkálatok elvégzésének mikéntje szintén eltért a megszokottól, a munkásság ugyanis szinte minden feladatot igyekezett úgynevezett munkatúra vagy társadalmi munka keretében teljesíteni.⁷¹ Csak ritkán, különleges szaktudást, nagyobb mennyiségű embertömeget vagy gépek használatát igénylő feladatok esetében kértek külső segítséget. Ezt láthatjuk, amikor a gödi Fészek tereprendezési és a benne foglalt földmunkálatai olyannyira nem haladtak, hogy kubikusokat kellett alkalmazniuk.⁷² Ugyanez a gyakorlat vonatkozott a karbantartási és a felújítási teendőkre is, ami gyakran egybeolvadt a pihenésre szánt idővel. A délelőtti szabadidőt és fürdözést délután pár órás munka követte.⁷³

A társadalmi munka és a munkatúra közötti különbség lényegében a munka helyszínének távolságából adódott. Előbbi egy közelben lévő építkezési helyszínt jelölt, míg a munkatúra voltaképpen azt jelentette, hogy egy kirándulás végpontjául a készülő építmény helyét jelölték meg. Odaérve fizikai és szellemi tudásukat a csoport javának szolgálatába állítva hozzáláttak az elvégzendő feladatokhoz, amiért nem járt anyagi kompenzáció, de általában mindenki szívesen részt vett benne, mert tudták, hogy maguknak készítik. A *Népszava* beszámolója szerint egy közepes méretű menedékház felépítése ezzel a módszerrel nagyjából 2140 munkaórát vett igénybe.⁷⁴ Szükség esetén az alapanyagok tekintetében is elfogadtak segítséget. A kevélynyergyi menedékházhoz használt köveket például a szabadnapjaikat

⁷¹ Így épült például a Vasas első pályája a Thököly út és a Nagy Lajos király útja kereszteződésnél, amit szerény szövetségi adományból és főként munkanélküli Vasas-sportolók munkájával építettek fel. TERÉNYI László: I. m. 22.

⁷² FARKAS Rozália–SÁNDOR Gézáné: I. m. 9–10.

⁷³ ALFÖLDI Vilma: *Sport, kultúra, munkásmozgalom a gödi Fészekben*. Pest megyei Nyomda, Vác, 1973. 5.

⁷⁴ A munkássportmozgalom legújabb hajléka. *Népszava*, 1928. szeptember 6. 10.

feláldozó pilisvörösvári bányamunkások fejtették és faragták ki megfelelő méretűre.⁷⁵

A munkáskultúrában ez egy igen fontos közösségi élménynek számított. Az ebben való aktív részvétel nem volt kötelező, az egyesületek csoportjai, szakosztályai, egyénei maguk dönthették el, milyen mértékben veszik ki a részüket a munkából. Összességében azonban azt láthatjuk, hogy kifejezetten törekedtek egy vagy több olyan létesítmény megalkotására, amely azután további tevékenységük központi részét képezheti majd. Az alkotási folyamatokban már jártasabb más osztályok tagjai, kihasználva a lehetőségeket, sokszor ellátogattak és segédkeztek más építkezéseken, mint például az újpesti és a ferencvárosi csoport tette 1927-ben a mecseki menedékház készültékor.⁷⁶ Ez kiváló lehetőséget nyújtott az egymástól távol élő, aktív mozgalmi tagoknak az információcserére és az eltérő kulturális közegben mozgó társaik megismerésére, de a vállalt anyagi terheken is könnyíteni lehetett általa.

Mindazonáltal ezeknek az intézményeknek a létrehozása mellett a fenntartásuk is jelentős fizikai és anyagi erőfeszítéseket kívánt. Ennek szemléltetésére nézzük meg a TTE 1928-as pénzügyi kimutatását. Ez az esztendő a több párhuzamosan folyó építkezés miatt kiugrónak számított: a telekvásárlás, a tervrajzok elkészíttetése, a földmunkák az építkezéssel és a berendezéssel együtt a már meglévő létesítmények őrzése, fenntartása és karbantartása mellett éves szinten 60 000 pengős megterhelést jelentett számukra.⁷⁷ Hasonló volt a helyzet a strandokkal is. A terület tisztán tartása, felügyelete, fejlesztése, javítása, a büfék működtetése állandó kiadást és intézkedést igényelt. Nemhiába alakultak a választmányi gyűléseken külön bizottságok ezen feladatok ellátására és hosszú távú kezelésük koordinálására, illetve neveztek ki helyi felügyelőket. Az utóbbira fordított kiadá-

⁷⁵ GECSÉNYI Lajos–SZERÉNYI Imre: *A magyar természetjárás története a felszabadulásig*. Budapest–MTSZ, Budapest, 1973. 18.

⁷⁶ BARONEK Jenő: 100 éve alakult a Természetbarátok Turista Egyesülete pécsi csoportja. In: BARONEK Jenő (szerk.): *A Mecsek Egyesület évkönyve a 2011-es egyesületi évről*. Mecsek Egyesület, Pécs, 2011. 326.

⁷⁷ PIL 680. f. 1/2. ó. e. 24.

sokat mérsékelni lehetett például azzal, hogy a portaszolgálatot ügyeleti rendszerben felosztották a szakosztályok vagy csoportok között, de ez a megoldás inkább a strandokon működött, a menedékházakban a nap huszonnégy órájában jelen lévő gondnokot kellett alkalmazni.⁷⁸

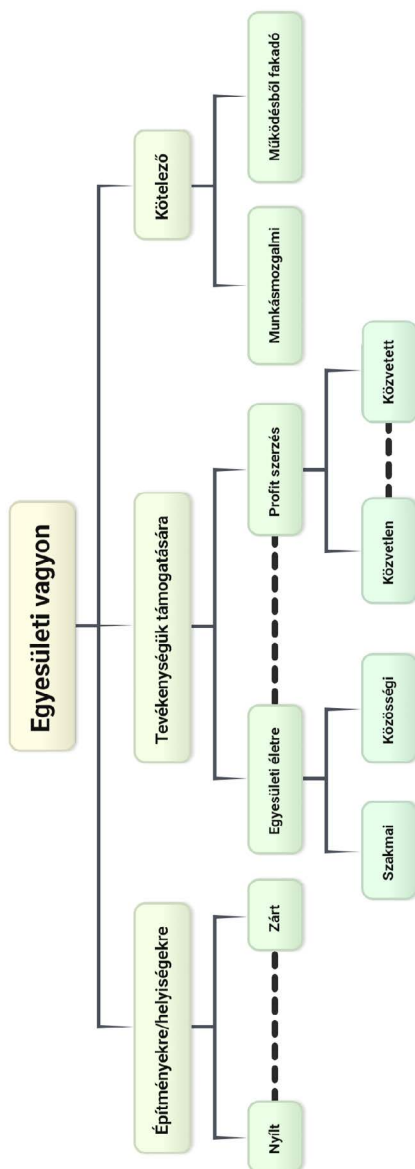
Mindent összevetve a felsorolt alkotásokat és helyiségeket a térhasználat módja szerint két csoportra oszthatjuk. A társadalmi értelemben vett zárt terek – többnyire a bérelt tornatermek, klubhelyiségek – leginkább az egyesület működésének színtereit képezték. Néhány kivételes esettől eltekintve a tagokon kívül – kölcsönösségi alapon – szervezett munkások is jelen lehettek. Az emellett létező nyitott terekben elvben a társadalom olyan szélesebb rétegei képviselthették magukat, mint a szervezetlen munkások vagy a polgárok, akiknek a társaságától egyáltalán nem zárkóztak el, amennyiben nem vallottak szélsőséges politikai nézeteket.⁷⁹ Tipikusan ilyen helynek számítottak a menedékházak, a strandok és az ünnepségek alkalmával megnyíló stadionok, közterek stb. E két típus között azonban létezett átmenet. Ha például az egyik egyesületi helyiségben kiállítást rendeztek, akkor a zárt tér ideiglenesen nyitottá vált. Vagy amikor a második világháború frontvonala elérte Magyarországot, és a Munkás TE tagjai közül néhányan a gödi Fészek sátraiban igyekeztek átvészelni a válságos időket, akkor éppen egy ellentétes folyamat játszódott le, vagyis a nyitott tér vált átmenetileg zárttá.⁸⁰

A munkásmozgalom test- és egészségkultúrával foglalkozó egyesületeinek kiadásait nem könnyű összegezni, mert a költségek mértéke évről évre változott, még egymáshoz viszonyított arányaiban is, a szervezetek aktuális céljaihoz, lehetőségeikhez vagy stratégiájukhoz igazodva. A meghatározott fajtái között

⁷⁸ A gondnok feladatai közé tartozott a büfé és a konyha vezetése, a vendégek elszállásolásának intézése, a takarítás és a karbantartás. Munkájáért anyagi felelősséget kellett vállalnia. Ezért fizetség gyanánt szolgálati lakást kapott, és a konyha és a büfé jövedelmének, illetve a hálódíjak bizonyos százaléka őt illette meg. Rövid közlemények. *Természetbarát*, 1934. január–február. 8.

⁷⁹ A zárt és nyitott tér kérdéséhez lásd bővebben: FARAGÓ László: Autopoietikuss (társadalmi) terek koncepciója – The concept of autopoietic (social) space. *Tér és Társadalom*, 2017/1. 7–29. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.31.1.2839>

⁸⁰ PIL 915. f. 1. ö. e. Balogh László visszaemlékezése (1972). 31.

2. ábra. Az egyesületek kiadásainak fajtái
(Forrás: a szerző saját szerkesztése)

fennálló logikai kapcsolatokat a 2. ábra szemlélteti. Az egyenes vonalak ugyanúgy a logikai kapcsolatot, míg a szaggatott vonalak a két adott halmaz közötti átmenetet jelölik.

Az igazán szembetűnő motívum a rendelkezésre álló források maximális kihasználása volt. Az esetenként fellépő hiány leleményességgel való pótlása pedig egyértelműen identitásformáló eleme lett a mozgalomnak, vagyis a gazdasági helyzet hatással volt a kulturális gondolkodásra is. Ha jobban belegondolunk, az egyesületek alapvetően nem szorultak rá a szívésségből kapott adományokra vagy a munkatúra keretében elvégzett feladatokra. Szükség esetén maguk is ki tudták volna gazdálkodni az alkotások teljes költségét – legfeljebb időben eltolódtak volna ezek a munkálatok –, így itt inkább a közösségi alkotás és hozzájárulás, mint a vezérelvek váltak hangsúlyossá, és az a cél, hogy az elkészült intézmény végeredményben mindenkié legyen. Egy korabeli munkás ugyanis csak azt tudta igazán értékelni, amit ő alkotott, vagy ha a vezetésébe beleszólása volt.⁸¹

A mozgalom így hozott létre folyamatosan újabb és újabb érzelmi kötelékeket és egy teljesen újfajta romantikus életérzést. A narratíva azon alapult, hogy ők baloldali ellenzékiek, akik elé a hatalom folyamatosan akadályokat gördít, de ők dacolva mindezzel, összefogással, kölcsönös segítségnyújtással és áldozathozattal képesek az osztályukat kivezetni a lehetetlen sorsából. Futó Erzsébet visszaemlékezésében így fogalmaz: „évről évre felemelték a sportpályák és tornatermek bérét, arra számítva, hogy nem lesz pénzünk annak kifizetésére. Rosszul számítottak, mert a munkássportolók a tagdíjakon túl szűkös keresetükből további áldozatokat is hoztak, és így az utolsó pillanatra mégis összegyűlt a pénz a korlátozott sportolási lehetőségek biztosítására.”⁸²

Balogh László esete jól példázza, hogy a fentiek hiányában egy munkásegyesület tartós fennmaradása és működése valójában mennyire problémás lehetett. Balogh visszaemlékezéseiben említést tesz arról, hogy fiatal korában alapított egy futballcsapatot, de mivel klubhelyiség gyanánt csak kocsmákban kaptak helyet,

⁸¹ BÍRÓ Dezső: A testnevelés törvény I. *Munkássport és Egészségügy*, 1924/2. 1–2.

⁸² PIL 915. f. 18. ó. e. Futó Erzsébet visszaemlékezése 1.

inkább felhagyott a próbálkozással, és még a sportágat is ott hagyta.⁸³ A közös munka és egymás segítése, felkarolása nélkül tehát a munkásmozgalom egyes korai próbálkozásai könnyen kudarcba fulladhattak volna.

Összegzés

A tanulmányban áttekintettük a munkássport-egyesületek gazdálkodásának legjellemzőbb vonásait, miközben az egész kérdéskört a fő bevételi források és a legjellemzőbb kiadási tételek szempontján keresztül vizsgáltuk. Fontos azonban leszögezni, hogy a felvázolt bevételek és kiadások a tárgyalt korszak viszonyai között számba vehető lehetőségeket ismertették, közülük is csak azokat, amelyekre ténylegesen volt példa. Egyik-másik egyesület életében bizonyos kiadások vagy bevételek jellemzőbbek voltak, míg másokéban ugyanazok kevesebbet nyomtak a latban. Ez az adott egyesület profiljától, vezetőségétől, lehetőségeitől és taktikájától függött.

Ezek alapján megállapítható, hogy tevékenységük igen sokrétű volt, és teljes egészében megfeleltethető a kor elvárásainak. Az egyesületek nem csupán egy elfoglaltság köré szerveződtek, hanem közösségeket kívántak szervezni. Ez utóbbi talán még hangsúlyosabb a munkássport-egyesületek esetében, amelyeknek külön feladatuk volt a hétköznapiak kényszerei elől menekülni kívánó munkásoknak megfelelő minőségű szabadidő-eltöltési formákat kínálni. Ennek megfelelően az ilyen egyesületek egyedi vonása volt a munkásmozgalom céljainak támogatása és annak szerves beépítése a gazdálkodásukba.

Azonban le kell szögezni, hogy a munkássport-egyesületek pénzügyi gazdálkodási kereteik alapján egyáltalán nem tartoztak a korszak meghatározó egyesületei közé. 1932-ben az összes magyarországi egyesület bevétele közel 60 millió pengőre rúgott, amihez a sportegyesületek csaknem 13 millió pengővel járultak

⁸³ PIL 915. f. 1. ó. e. 5.

hozzá.⁸⁴ Ebből a munkássport-egyesületek részesedése legfeljebb pár százezerre tehető. Ez részben a külső támogatások hiányával, a taglétszámmal és a benne részt vevők anyagi helyzetével magyarázható. Utóbbi terheket enyhítették a különböző közösségi összefogások. Ahogy Rostás Ilona és Reizer Béla fogalmaz: „Minthogy azonban a munkást a polgártól többek között az is megkülönbözteti, hogy a rendelkezésre álló jövedelem eszközei relatíve szűkösek, a szabadidőigények kielégítésében kollektív, közösségi akcióra is szükség van, abban a tekintetben, hogy a modern szervezés technikájával kell csökkenteni az egyéni igényeknek megfelelő különböző kielégítési módok megszerzésének költségtényezőit. Azonban a kollektív eszközöket arra kell felhasználni, hogy a munkás számára a méltóbb egyéni élet feltételei biztosíttassanak.”⁸⁵

Végezetül azt a kérdést kell felvetni, hogy a pénz és a sikeresség milyen relációban állt egymással. Sikeresnek tekinthető-e egyáltalán a munkássport-egyesületek korszakban mutatott gazdálkodása? Ennek megválaszolásához Bárány Ferenc gondolatát idézem, aki szerint a Szegedi Munkás Testedző Egyesület futballcsapatának azért kellett végül két szezont után megszűnnie, mert megfelelő pénzforrás híján nem voltak képesek kimagasló eredményeket elérni.⁸⁶ Vizsgálatunk szempontjából nem az egyes egyesületek sorsa a mérvadó, helyette inkább Bárány Ferenc megállapítását terjesztem ki az egész mozgalomra. A munkássport-egyesületek sikere vagy sikertelensége elsősorban nem a tényleges sportteljesítményben vagy a győzelmekben keresendő, hanem a működési lehetőségek megőrzésében. Ezt egy konszolidált politikai közegben a szervezetek többsége el tudta érni. A szegedi testedző egyesület példájához visszatérve megállapíthatjuk, hogy a futballcsapat sorsa aligha az eredményességen vagy az anyagi lehetőségein múlott. Feloszlásukban

⁸⁴ DOBROVITS Sándor: I. m. 71.

⁸⁵ ROSTÁS Ilona–REITZER Béla: Ezer munkásvélemény a szabad időről. *Munkaügyi Szemle*, 1940/5. 224.

⁸⁶ BÁRÁNY Ferenc: *A Csongrád megyei forradalmi munkásmozgalom 1925–1927*. Magyar Szocialista Munkáspárt Csongrád Megyei Bizottsága, Szeged, 1972. 50.

sokkal inkább közrejátszhatott a munkásegysületek egyesületi kultúráját képező tartalmi elemek (összefogás, segítségnyújtás, áldozathozatal) részleges vagy teljes hiánya. Mindez ugyanakkor nem zárja ki, hogy felosztásukban – az események katalizátoraként – ne játszhatott volna közre az eredménytelenség és a pénzhiány.